

Marko Babić
SUDJELOVANJE U LITURGIJI OSOBA
S POSEBNIM POTREBAMA

Možda nije odmah i na prvi pogled jasno o kome se govori kad su spomenute “osobe s posebnim potrebama”. Reknemo li da je to isto što i hendikepirani mnogima će, na žalost, biti puno jasnije.¹ Problematika nije samo jezično-kulturološka nego prije svega psihološko-odgojna. Ostavljajući po strani pomodarsko trčanje za internacionalnim nazivljem, osobito za američkim anglizmima, ovdje se prvenstveno radi o pozitivnom ili negativnom pristupu grupacijama ljudi koji se ne mogu služiti nekim osjetilima ili drugim sposobnostima kojima se “normalni” ljudi služe s posebnim osvrtom na njihovo sudjelovanje u bogoslužju.

Pozitivan pristup i prihvaćanje raznolikosti?

Osobe kojima je oštećen ili potpuno uništen vid, govor ili sluh možemo nazivati slijepci, mucavci ili gluhonijemi i pristupati im sa sažaljenjem ili odbojnošću što će kod njih izazivati osjećaj manje vrijednosti ili zlorabljenje takva stanja. A možemo im pristupati s pozitivne strane kao “normalnim” ljudima koji, zbog oštećenja nekih organa, imaju posebne potrebe koje treba uvažavati i pomagati im da to nadoknade. Ukratko i sažeto rečeno, radi se o tome da li takvom čovjeku pristupiti kao osobi kojoj nešto nedostaje, ili kao čovjeku koji, zbog toga što mu je nešto uskraćeno, ima pravo na

¹ Termin “hendikep” potječe od engleske riječi “handicap” koji se prvotno upotrebljavao u konjičkim utrkama da označi postupak opterećivanja pojedinih konja različitim utezima zbog izjednačavanja izgleda na uspjeh. U drugim se sportovima hendikep postiže davanjem prednosti u početnom rasporedu, pogodnijem startnom položaju, vremenskom razmaku ili drugom vidu opterećenja. Otuda je prešao na osobe s posebnim poteškoćama zbog oštećenja ili gubitka nekog organa.

posebnu potrebu koju mu je zajednica dužna respektirati i, koliko je moguće, nadomjestiti tako da se osjeti prihvaćen u toj zajednici.

Vodeći računa o psihološko-odgojnom procesu i pravilnom vrednovanju svake osobe i ne gubeći s vida da je svaki čovjek slika Božja, treba se opredijeliti za pozitivan pristup i u nazivlju i u praktičnom ostvarivanju na svim područjima pa i na području aktivnog sudjelovanja u bogoslužju. Osobama koje se ne mogu služiti nekim osjetilima ili određenim fizičkim ili mentalnim svojstvima treba pristupati kao normalnim osobama koje zbog svojih nedostataka imaju veće potrebe od prosjeka ostalih članova određene zajednice.

82

Prošla, 2003. g. je bila proglašena Europskom godinom osoba s posebnim potrebama. Govorilo se i pisalo dosta o njihovim pravima, poteškoćama i pokušajima da im se olakša normalno uključivanje u redoviti život. Crkveni su se ljudi, manje-više uspješno, pokušali uključiti u tu akciju i dati svoj doprinos.² Jedan od takvih pokušaja bilo je i nastojanje da im se olakša aktivno sudjelovanje u bogoslužju. U Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji osnovano je i Biskupijsko povjerenstvo za pastoral osoba s posebnim potrebama i njihovih obitelji. Inicijativa hvale vrijedna i kao poticaj ostalima. Zadnjih desetak godina nastale su u Hrvatskoj brojne organizacije, nevladine udruge i razna savjetovališta koje nude raznolike programe pomoći osobama s različitim oštećenjima.³

Katolička crkva njemačkoga jezičnog područja u tome je otišla najdalje i studijski i praktično. Već je 1970. bio prvi pokušaj rješavanja problema sudjelovanja u liturgiji osoba s posebnim poteškoćama. Te je godine, naime, priređen prijevod Reda mise na njemački jezik prilagođen za osobe oštećena sluha. Potom je nastavljen rad na prilagodbi ostalih sakramenata.⁴

Na talijanskom jezičnom području osobito je zapažen rad Kongregacije časnih sestara salezijanki od Presvetoga srca koje je utemeljio bl. Filip Smaldone (umro 1923. blaženim proglašen 1996.) koji se istakao apostolatom među gluhonijemim osobama. Vjerne duhu svoga utemeljitelja i oslušujući poticaje duha vremena, sestre se posebno posvećuju odgojno-apostolskom radu

² Kod nas je toj problematici tematski posvećen čitav broj 2/2003. "Vjesnika Đakovačke i Srijemske biskupije" s nekoliko veoma vrijednih priloga.

³ Popis (iako nepotpun) tih udruga vidi: Z. MATOIC, 'Obiteljska politika i osobe s posebnim potrebama', u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, 12/2003., str. 821-822.

⁴ Usp. *Directorium de missis cum pueris*, Notitiae 10(1974.), str. 5-21; *Gottesdienst mit Gehörlosen. Studienausgabe für die katholischen Bistümer des deutschen Sprachgebietes*, Benziger-Herder, 1980; A. ARTNER, *Seelsorge und Behinderung*, Wien 2002.

među osobama oštećena sluha u školama, crkvenim ustanovama i u misijama.⁵

I na našem se području pokušava pomoći takvim osobama na različitim područjima. Sjetimo se samo promidžbe za izgradnju pristupnih staza za osobe u kolicima, dobrotvorne akcije prikupljanja pomoći za ugradnju pužnica osobama oštećena sluha i slično. Na promidžbi i konkretnim pothvatima olakšanja sudjelovanja u bogoslužju osobama oštećena sluha hvale vrijedan je rad udruge “Samaritanac”, osobito gospođe Zvonke Matoic, vjeroučiteljice u Centru Slava Raškaj u Zagrebu i viša savjetnica za osobe s posebnim potrebama pri Nacionalnom katehetskom uredu HBK.⁶ Ona sa svojim suradnicima volonterski radi na katehiziranju osoba oštećena sluha i pomaže kod bogoslužja prevodeći im glasovne poruke i tumačenja na znakovit govor. Također je zapažen rad Centra za rehabilitaciju i odgoj djece “Zlatni cekin” iz Podvinja kod Slavonskoga Broda i Udruge za pomoć osobama s invaliditetom “Bubamara” iz Vinkovaca.

Takvih i njima sličnih pokušaja omogućavanja sudjelovanja u bogoslužju osoba s posebnim poteškoćama ipak nema dovoljno niti se promidžbi takvih pothvata dostatno posvećuje prostor u sredstvima društvenoga priopćavanja. Osobito za područje izvan Zagreba. S tim se kao Crkva nikako ne smijemo pomiriti. Barem kad se radi o bogoslužju što je specifično djelovanje vjerskih zajednica.

Načelo aktivnoga sudjelovanja u bogoslužju vrijedi za svakoga

Jedno od osnovnih liturgijskih načela svakako je i aktivno sudjelovanje svakoga sudionika liturgijskog skupa u liturgijskom slavlju prema stupnju koji zauzima u zajednici Naroda Božjega. Liturgijska konstitucija to na više mjesta jasno i izričito preporučuje i zahtijeva odražavajući time nove ekleziološke naglaske koje je usvojio Drugi vatikanski sabor. Tu je, svakako, u pozadini obnovljeno i naglašeno isticanje sveopćeg svećeništva svih krštenih. Navodimo

⁵ Opširnije o tome: P. CORRADO, ‘Persone non udenti e vita liturgica: Quale partecipazione?’, *Rivista liturgica* 1/2003., str. 88-90; H. BISSONIER, *La tua parola è per tutti. Catechesi e disabili*, EDB, Bologna 1998.

⁶ Uz to što praktično radi s osobama oštećena sluha u katehizaciji, pripremi bogoslužja i pomaganju za vrijeme bogoslužja, gđa Matoic neumorno nastupa u promidžbi takvoga rada predavanjima i pisanjem u katoličkom tisku. Opširnije o tome vidi: “Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije” br. 10/2000., str. 632-634; br. 6/2002., str. 352-355; br. 2/2003., str. 83-87; br. 11/2003., str. 743-750; br. 12/2003., str. 819-822.

izraziti primjer: “Majka Crkva žarko želi da se svi vjernici privedu k onom punom, svjesnom i djelatnom učešću kod liturgijskih obreda koje traži sama narav liturgije i na koje kršćanski narod – jer je ‘izabrani rod, kraljevsko svećenstvo, sveti puk’... snagom krštenja ima pravo i dužnost. U obnavljanju i gajenju svete liturgije najviše treba nastojati oko toga punom i djelatnog učešća svega naroda. Liturgija je, naime, prvo i nenadoknadivo vrelo iz koga vjernici mogu dohvatiti pravi kršćanski duh” (SC 14).

Sudjelovanje o kome se tu govori mora biti potpuno i plodonosno. To znači da svaki član zajednice treba u njemu sudjelovati aktivno, svjesno i s poznavanjem te da pravo bogoštovlje ne završi liturgijskim slavljem nego se to slavlje, koje je izvor i vrhunac kršćanskog života, treba protegnuti na svakodnevni život i usklađivati ga s proslavljenim otajstvom. Iznesena su načela jasna, ali kad ih pokušamo primijeniti na ljude s posebnim potrebama, nastaju problemi. Spomenimo samo jedan. Kako će aktivno sudjelovati u zajedničkim odgovorima i pjesmama čovjek koji se ne može, u potpunosti ili djelomično, služiti govorom ili sluhom?

Jedinstvo u raznolikosti

Što treba činiti zajednica vjernika u tom slučaju? Da li stvarati izdvojen obred za osobe s posebnim potrebama ili im u zajedničkom obredu posvetiti posebnu pažnju tako da i oni mogu aktivno i u punini sudjelovati u liturgijskom činu? Zajednica je skup svih vjernika koji u nju unose sve svoje osobitosti i sva svoja ograničenja i time stvaraju bogatstvo raznolikosti. A onima koji imaju veće potrebe treba posvetiti više pažnje u pouci i za vrijeme odvijanja bogoslužja. Time nasljedujemo Krista Gospodina koji je naviještanje svoje vesele vijesti upravo takvima poistovjetio s oznakama svoga mesijanskog poslanja. Nedostatke, koji određenim osobama smanjuju ili onemogućavaju sudjelovanje u liturgiji, zajednica treba nadoknaditi različitim oblicima pomoći.

Osobama oštećena ili potpuno izgubljena vida treba omogućiti pratitelja koji će mu biti i tumač određenih situacija. U poukama i pripremama takvih osoba treba uvelike koristiti dodir i opip arhitektonskih sadržaja u crkvi, kao što su oltar, ambon, ispovjedaonica, krstionica. Potom liturgijskog posuđa i odjeće: kalež, škropilo, štola, misnica. Jednom sam bio vodič slijepim osobama u malakološkom muzeju u kome su izložene kućice morskih mekušaca školjaka i puževa. Izabrao sam nekoliko karakterističnih primjeraka i svakome dao da ih rukama opipa i

osjeti raznolikost njihove građe. Bili su neobično radosni i ništa im nije smetalo što nisu mogli uočiti raznolikost boja. U pripremi za nedjeljno bogoslužje ili slavlja ostalih sakramenata treba im osigurati liturgijske tekstove napisane Brailleovim pismom.

Za osobe oštećena ili potpuno izgubljena sluha potrebno je osposobiti osobu koja će im znakovnim govorom “prevoditi” ono što se glasovno događa za vrijeme službe Božje, kao npr. homilija, misne pjesme, sveopća molitva vjernika. Njih svakako treba opskrbiti liturgijskom knjigom s tekstovima što će im nadoknaditi zvukovni nedostatak i pomoći da lakše i pravilnije očitaju govor s lica predsjedatelja ili poslužnika.

Nedostaci s kojima se susreću mnoga naša braća nisu samo fizičke prirode, nego su to i psihičke i društvene smetnje koje te ljude ograničavaju u normalnim komunikacijama. Svaki vid prikraćenosti ima svoje posebne načine izražavanja i zahtijeva poseban način pristupa. Vikati na uho osobi oštećena sluha nije prikladan način komuniciranja. Time će se umanjiti učinkovitost komunikacije umjesto da se poveća. Radije treba izabrati položaj da nas ta osoba vidi i govoriti mu jasno, jednostavno i polagano. Svakome treba posvetiti pažnju prema vrsti njegove opterećenosti da bi on što lakše prebrodio svoje nedostatke i što je moguće više i lakše uključio u zajedničko bogoslužje.

U pripremi liturgijskih slavlja u kojima sudjeluju i osobe s posebnim mentalnim poteškoćama treba priređivati zasebna bogoslužja i uvelike koristiti simboliku prirodnih elemenata kao što su voda, ulje, kamen, zemlja. I to stvarno a ne pomoću slika, filmina i slično. U slavlju sakramenta krštenja i u katehetskim poukama puno je bolje i efikasnije prirodnu vodu osjetiti, dodirnuti, piti, nego prikazivati ne znam kako sugestivne i umjetnički pripremljene fotografije ili filmske zapise.

Crkveni dokumenti jasno sugeriraju kojim putem krenuti. Papa u pobudnici “Catechesi Tradendae” o tome izričito veli: “Neke kategorije katehizanata trebaju našu osobitu pažnju zbog svoga posebna stanja: Radi se prije svega o djeci i mladima s fizičkim i mentalnim nedostacima. Oni imaju pravo upoznati otajstvo vjere kao i ostali njihovi vršnjaci” (CT 41). Opći katehetski direktorij naglašava: “Kateheza mora toj braći pružiti mogućnost da žive svoj život vjere prema svojim mogućnostima.”